

Редут № 16

Олекса Слісаренко

РЕДУТ № 16

Ніч прийшла тихо, але тиші ніхто не вірить.

Як вдивляються люди в білу пелену ранкового морозного туману—в очах жевріє затаєна тривога.

Сьогодні перший ранок за останні два місяці, коли людей побудив батарейний вартовий. Впродовж двох місяців обов'язки вартового справляли бризанти та шрапнелі в супроводі рушничних та кулеметних пострілів.

Хрускає під ногами тоненький льодок у вчорашніх калюжах. Збита кінськими копитами та чобітьми трава біліє инеєм, иній на гарматній сталі, пофарбованій на зелений колір, і на башлику вартового. Горб перед батареєю побілів і повільно зливається з туманом.

Хто замерз за ніч, той витанцьовує "дрібущечки", накинувши на плечі кінську попону, а той, кому попони не постачило, глузує:

—Ти, Сеньо, сіна у матню напхай—тепліше буде!

Це, Чайка, телефоніст глузує з свого приятеля, Семена Голубенка.

—На, курво, й ти погрійся! Кидає Семен.попону Чайці й через хвилю кепкує над "баб'ячою кісткою" під "кобилячою спідницею".

З приводу тиші на батареї склалося дві версії. Одна,—що німці відступили з напрямку Маркграбово-Лик, друга—що німці готують наступ і хочуть приспати нашу увагу.

Батарейна маса симпатизувала більше першій версії, бо вона давала кілька безпечних днів походу. Прихильник другої, між іншими, що жадали військових відзнак, був Лейба Лубенський, батарейний спостерегач.

Лубенський худорлявий одеський єврейчик, з типово-семітським обличчям, до війни кінчив комерційну школу, войовничим запалом не відзначався, але прагнув заслужити "Георгія", який мусів розтопити лід в серцях охоронителів "процентної норми", як подаватиме Лейба до університету...

Чайка симпатизував першій версії, але на ситуацію реагував по-своєму. Лежачи у вонючій телефонній землянці і смакуючи "телячу ніжку", він стиха говорив Семенові:

—Ухойдокає мене капітан, як постоїмо ще на цих позиціях...

—Постоев?

—Я то-ж...

—Я ти, Ваня, не дери носа, підлабузься до нього...

—Іди ти в "Підлабузься"! передражнив Чайка Семена. Семен Голубенко і Чайка великі приятелі, але вдачею вони були різні люди.

На кремезній фігурі Голубенка лежало тавро важкої хліборобської праці, а на широкому обличчі та в карих очах за монгольськими вилицями застигла лагідність та

попора тільної корови.

Природа обмежилася сокирою, створюючи його, а щоб зменшити тертя вугластого Семенового тіла в людському оточенні, вона налила йому в жили замість крові каламутного олеонафту — чудового змазочного масла, що зменшує всяке тертя.

З іншої глини було зроблено Чайку. На голову вищий за Семена стрункий блондин з карими очима, він вражав своєю зовнішністю. Щось вишукане і разом з тим дике було в його постаті та в обличчі.

За грубим, майже брутальним поведінням, що виховала в Семенові військова казарма, почувалася якась м'якість та материнська ласка до Чайки.

— Ну, не сердься, я-ж знаю, що ти гордовитий пан! І Семен поліз на зовні.

Чайка сердито плюнув на стіну землянки й замислився.

На другому році своєї служби, ще за мирного часу Чайка дістав фейєрверкера, але по весні, як ішла батарея походом в лагерь, трапилася подія, про яку він нікому не розповідав, але в наслідок якої стратив свої нашивки, попав у немилість командира.

Разом з батареєю в лагерь тоді поїхав і начальник дивізії генерал Оганов з своєю молодією дружиною Ліпочкою, як її називали позаочі однаково й офіцери й салдати.

Оганов швидко лишив батарею, поїхав до лагерь залізницею. Старечі кістки не терпіли похідної тряски. Генеральшине шатро з того часу почало крити од людського ока те, чого не могло вкрити од сторонніх ушей.

Молоді підпоручники щасливо конкурували з пристаркуватим голомозим Постоевим і капітан на одній стоянці рішив створити умови, в яких можна було б вжити енергійніших кроків ніж ті, що дозволяли тонкі поли похідного шатра.

Він запропонував генеральші прогулянку верхи, але Ліпочка несподівано поставила умовою, щоб їхав ординарцем не хто інший, як Чайка.

Постоев погодився, але невиразне підозріння заворушилось у нього. Це підозріння набрало цілковитої виразности, коли од'їхавши верстов зо три від лагерь, генеральша томно промовила:

— Мені набридло бути між людьми! Ви, капітане, не сердьтесь, коли я вас попрошу лишити мене одну.. Я хочу посидіти над прозорим ручаєм он в тому лісі і про когось помріяти...

Вона подивилась на Постоева так, щоб в нього не лишилося жодних сумнівів, що мріятиме вона про нього.

Після цього вона наказала Чайці їхати за собою.

— Подержиш коні на узліссі...

Капітан погодився але всередині у нього клекотіло. Він ніби поїхав на батарею, але через якийсь час опинився в лісі коло ручаю, де близьенько одне до одного сиділи Ліпочка й Чайка, а зім'ята амазонка генеральші могла стати причиною неприємних для неї пльоток... — Бравого ви собі ординарця вишукали! — саркастично промовив капітан і пішов геть.

На тому саме тижні Чайку "розжалували" в каноніри з призначенням на важку й брудну роботу, а Ліпочка несподівано заскучала за своїм генералом і поїхала до лагерь

залізницею.

Про цю подію ніхто на батареї, крім Постоева та Чайки не знав. Постоев мовчав, бо боявся зашкодити собі "по службі", а Чайка під загрозою Постоева.

"У гроб загнати хоче", думав Чайка, коли зумер польового телефону настирливо задирчав. Він схопив трубку:

— Слухаю, ваше високоблагородь! В цю хвилю, ваш-високоблагородь! І висунувшись на зовні з отвору землянки, Чайка гукнув:

— Се-ме-не! Попрохай поручника Іванова! Капітан зі штабу дзвонить!

Поручник Іванов присів на сходах у землянку і взяв трубку телефону:

— Слухаю... Прорив на Сувалки? Неймовірно Контр-атаками... Святе діло! Чудово... Звичайно редут № 16 треба ув'язати... Так, так... Зараз дам розпорядження. Слухаю...

Поручник передав трубку Чайці:

— Ти, Чайко збирайся до редуту № 16. З тобою піде Лубенський спостерегачем, а Голубенко другим телефоністом. Візьми запасні мотки дроту, щоб з вечора звязок вже був. Розумієш?...

— Так точно, ваш-бродь!..

— Лубенський хай візьме стару цейсівську трубу... як розіб'ють, не жаль буде...

— Слухаю...

Як пішов поручник, до землянки заліз Голубенко, що чув усю розмову. Він мовчки сів проти Чайки і колупав пальцями дираву халяву.

Редут № 16 був місце, до якого люди йшли переконані, що назад їм не вертатися. Впродовж двох місяців невпинних боїв шіснацятий редут проглинув не одну тисячу людей в сірих шинелях. Тяжкі рани, що давали змогу попасти в шпиталь, вважалися за щасливий вихід з редуту.

— Ну, Сеня, пиши батькам листи, а мені, матері його чорт, і писати нікому! Махнув рукою Чайка і замовк. У напівтьмі землянки Семенові здалося, що в голосі товариша бриніли сльози, але то, певно, тільки здалося—не міг Чайка Іван плакати...

З сімнадцяти років він блукає по світу "без роду й племені" бо батько його—сільський дяк, вигнав Баню з дому з чималою порцією батьківських прокльонів, як приїхав той виключений "з вовчим білетом" із бурси. П'ять років самостійного життя загартували Чайку, а важкі чували одеського порту стерли сліди його походження та бурсацької науки.

— Що я тобі скажу, Баня,—підсунувся Голубенко ближче й заговорив пошепки,—тікаймо до німців... у полон... бо в редуті все одно вб'ють...

— Тікай, коли хочеш, а я лишусь...

Голубенкові увірвався голос:

— Коли ти ні,—то й я ні...

— Чого ні? Дурний, тікай... У тебе-ж жінка, діти... Мене уб'ють—ніхто не пожалкує, а не уб'ють—капітанські діти сиротами будуть...

— Чого капітанські? Не зрозумів Семен.

— Пристрелю його, курву. І зуби Чайці заскрипіли. —Що ти, Баню? з жахом у голосі

вигукнув Семен і схопив Чайку за руку, а той одіпхнув його од себе і поліз із землянки.

У "передках" Чайка збирав телефонний дріт, старанно перевіряв його, намотуючи на мотки, а Лубенський чистив стару цейсівську трубу.

— Ну, на чорта ми воюємо? — говорив Чайка, як рушили вони на батарею. — Ну, німці нас захоплять. Ну, й чорт з ними! Хіба, приміром, мені не все одно, чиї чували таскати? А ти, Лейбо — жид і будеш жидом і в німців, і в Росії.. І шана тобі, як сіркові в ярмарок...

Лубенський на ружено думав.

— Ні, заслужу "Георгія", до університету приймуть. Промовив він з переконанням.

— Ех, ти!..

На батареї пристав до них Голубенко і вони разом рушили до лінії шанців.

Непривітно прийняла їх чорна паща редуту.

— Артилеристи?

— Ваш бліндаж праворуч...

Чайка, Лубенський і Голубенко розташовувались на новому місці.

Редут № 16 сполучав дві лінії шанців, що сходилися під гострим кутом, випинаючись наперед до німецьких позицій. З редуту можна було боронити лінії шанців од ворожих наступів, бо поле спереду та з боків було відкрите для кулеметного та рушничного обстрілу. Вороже командування добре розуміло вагу редуту в справі оборони і тому вся артилерія добре пристрілялась до цієї круглої земляної фортеці з глибокими бліндажованими сховищами.

Не одну тисячу столітніх сосен зрубано і закопано в землю, щоб захистити людське життя од потоків заліза й оліва. Але це не дуже допомагало. Що-дня були забиті, знівечені та засипані землею у, здавалося-б, безпечних сховищах.

Увечері телефонний зв'язок з батареєю було налагоджено. Лубенський, примоцювавши свою трубку на попередньому виступі редуту, прийшов до землянки, де Семен і Чайка сьорбали з котьолків каламутний чай.

Чайка повідав батареї новини, що почув по телефону. Привезли теплі сорочки та валянки, завтра пшоняну кашу варитимуть на батареї, бо сочовиці немає...

Десь далеко на правому фланзі строчив кулемет і захлинався невимовною люттю, а зимова темрява з туманом по вінці наповнила чорну миску редуту і приглушила згуки.

Чайка думав про свою помсту, про те, що капітан Постоев сидить зараз у теплій халупі, переконаний, що Чайка з редуту не повернеться. Лють закипала у Чайки і, щоб заглушити її, він розмовляв з товаришами про звичайні буденні речі.

— Ну, Семене, що там твоя Параска пише?

— Та все про злидні... Корова подохла, а коня забрала комісія. Десь тепер і мій Чалий воює...

— Треба воювати. Сказав Лубенський і з почуттям справленого обов'язку замовк.

— Так... — Та тобі треба. Ти прав собі добуваєш... Добудеш, в обидві руки! саркастично засміявся Чайка і розмова увірвалася.

Поруч у бліндажі за рубленою стіною бубонів голос, роблячи довгі назви:

— Блажен муж, іже не ідет... Не сволодять Марфутке, не сволодять!.. іже не ідет на совег нечестівих і на путі... Пойду, грить, поляжу, да й помьорла... і на путі праведних... Я штоп ти сдохла, акаянная!..

— Це Михеїч молиться й лається, промовив Семен, що вже встиг зазнайомитись з сусідами.

Йому ніхто не відповів, але кожен подумав про бороданя Михеїча, уральського старовіра селянина.

Михеїч довго ще вичитував слова псалтиря, мішаючи незрозумілі йому слова псалмів і в голос висловлені думки.

Десь далеко на Уралі кинув бородань своє господарство, з яким зрісся своєю істотою і зараз турбує його господарчими турботами згадка про далеке село, де Марфутка лишилась на господарстві, певно дочка, або невістка, і не зволодає з ним.

— А я. хлопці, в атаку з піхотою піду, хреста зароблю! висловив у голос свою думку Лейба.

— Заробиш... дерев'яного... відповів Чайка.

Пізнього зимового ранку, як на світ позначалося, порушив спокій гарматний вибух. Горохом розсипалась крихка тиша по замерзлій річці та в очеретах болот, і більмастий день не в силі був позбирати того гороху...

Навколо редуту і над редутом гриміла стихія олива та стали, шматуючи землю. Біла земля вкривалася чорними плямами, а повітря наситилося пороховими пахощами.

Люди сховалися у бліндажі і полохливо тулилися до купи. Тільки дозорчі стежили за полем перед редутом та Лубенський, справляючи свої обов'язки спостерегача, направляв трубу в бік ворожих позицій.

Раптом вибухи стихли. Люди поставили новий кулемет замість розтрощеного ворожим набоем та однесли в запільну частину редуту двох забитих дозорців.

Бородань висунув голову з бліндажу, перехристився широким хрестом:

— Акаянний!.. І не покладаючись на тишу, знову сховався у бліндаж, розмовляючи сам з собою: "Атечество!.. Єжелі ти царь—іді с намі кров пролівать!.. Міне атечество, а тебе? а тібе, спрашівая, што?.. куріцин пуп?..."

Це Михеїч на самоті допитував царя, в години чорного розпачу та звірячого жаху. Як же-ж наставало заспокоєння, прокидалися в ньому вікові забобони, заглушені жахом, і охав тоді Михеїч, і прохав у старого бога, певно, такого-ж бородатого, як і він, прощення гріхів.

Батарея пристрелювалась. Лубенський передавав до телефонної землянки:

— Перельот! Правіше!.. Ноль—ноль—два!..

— Питає командир, по чому стріляємо. Кричав Лубенському Семен.

— Кулеметні щити! Тепер стихія вибухів перекинулась на той бік, де німецькі лейби, чайки, михеїчі та семени очікували на свою пайку заліза чи олива.

В редуті люди повиходили із сховищ і весело дивилися через амбразури в бік "ворога".

— Молодця антилеристи! вигукував експансивний молодий салдат.

—Молодця, коли нас не б'ють, розважливо промовив старший.

—Буває, бовкнув хтось...

Раптом у повітрі зашуміло, як од тисячі крил. Люди кинулись до бліндажів, але набої випередили.

Олив'яний дощ шрапнелі, гряд крихкої криці бризантів, вулкани великокаліберних гранат скупчилися коло редуту, в редуті і по-над редутом.

Не встигла ще впасти підкинута вгору земля, як знову реві ляскіт...

Працювала фаланга.

З моря реву і гримання виривалися тоненькі струмочки людських стогонів. Пошматовані люди з одірваними руками й Ногами, з розпоротими животами благали допомоги або смерті. Ніхто не допомагав, лише залізо щедро дарувало смерть.

Ті, що сховалися в бліндажі, були придушені обвалами і нелюдський стогін чувся з-під землі.

У щасливому куточку в бліндажі Чайки і Семена чоловік сім очікувало на смерть. Чайка сидів на апараті, що давно вже не працював, бо дроти всі було перебито набоями. Втягнувши голову в плечі, прихилившись до Чайки, сидів Семен. В найдавший куток забився Михеїч.

—Господі Ісусе! Господі Ісусе!.. вигукував він і божевільними очима дивився на отвір бліндажу.

Як же гарматний рев дійшов свого апогею, бородань-уралець, забувши свій старовірський звичай, що не дозволяв лаятись "чорним словом", вигукнув:

—Братци!.. Царіца небесная!.. Я мати твою в царей і царенят!..

—Правильно! "Я то царіца небесная!" Передражнив Чайка Михеїча.

Новий скажений вибух заглушив слова. Перед самісеньким отвором бліндажу вибухнув набій і два молодих салдати, що сиділи ближче до отвору, посунулися вниз на живих людей. Михеїч схопився за плече і зблід.

Ще теплими трупами наполовину затулили отвір, а ранене плече Михеїча сусід зав'язував брудною ганчіркою.

Над вечір стрілянина почала вщухати. Я як засутеніло—все змовкло.

Німці видимо одклали свій наступ.

Туман вставав знову над болотом та річкою і обволікав вечірні силуети.

Перший вийшов з бліндажу Чайка. Наступаючи на трупи, присипані землею, ковзаючись у кривавих калюжах, пішов він до того місця, де мав свій пункт спостереження Лейба Лубенський.

У сутінку вечора чулись стогони людей, що копали, та глухі голоси з-під землі.

Чайка шукав Лейбу і, нарешті, знайшов. Цейсівська труба, яку "не жаль, коли й розіб'ють", цілісінька стреміла над бруствером, а коло неї, підігнувши коліна до підборіддя, заплутавши пальці у власних кишках, лежав захопнувши Лейба. Шкляні очі, запорошені землею, дивилися кудись у бік.

—От тобі й хрест, пошепки промовив Чайка і пішов до бліндажу..

—Убито Лейбу, сповістив він Семенові.

Команда санітарів забирала ренених та одкопувала завалених землею. Михеїч, йдучи з редути в-останке, з неймовірною огидою поглянув на чорну пашу.

—Будь ти проклят!..

Свіжі салдати зміни, з жахом телят в кошарі різниці, збивались у купки і шептались.

Чайка послав Семена ладнати дріт до батареї, а сам лаштував апарата.

*

Як було полагоджено телефонний зв'язок, Голубенко подзвонив до редути:

—Наказано нам у двох тримати пункт спостереження. Зараз іду до тебе...

Через півгодини Семен розповідав Чайці віч-на-віч, сидючи в телефонному бліндажі:

—Капітан сердиться. Каже: сволочі, спостережень підчас бою не передавали, зв'язку не підтримали...

—Шкодує, що мене не вбито? Нехай тепер сам держиться...

Дні проходили за днями, а на фронті настала відносна тиша. Ні Чайку, ні Голубенка не змінили, як то завжди робилося після важких боїв, а Чайка довгими ночами, гартуючи помсту, очікував на зміну.

Але капітан Постоев, зневірившись, певно, у можливості здихатись Чайки, вирішив спровокувати його на дисциплінарний злочин. Одного вечора передали Чайці з батареї, що командир призначив його за свого денщика. Такого знущання не сподівався Чайка і, як божевільний, метався по редутові, а йдучи на батарею, сказав Семенові:

—Ну, хай курва запам'ятає. Тепер вже йому амба!

Голубенко, що весь час мовчав, підсунувся до Чайки ближче й прошепотів:

—Ти, Ваню, тільки так, щоб ніхто не знав... Тихенько... Я як що, до німців тікай і я з тобою...

Чайка махнув рукою і пішов.

Капітан не спровокував Чайку на дисциплінарний злочин. Хоч як був збентежений Чайка, а стаючи до нових обов'язків, не протестував, ретельно "козиряв" капітанові, а той підозріло, з затаєним здивуванням дивився на нього...

На третій день після нового призначення Чайчиного на батареї заговорили про наступ.

Батарея мала пробивати колючий дріт супротивника, для проходження піхоти. Пристрелюватись по дротові пішов сам капітан Постоев і от вже зрана передає Голубенку з редути № 16 капітанову команду на батарею.

А Чайка готувався. Він твердо вирішив далі не одкладати своєї помсти. Старанно почистив "ногана", перерахував кулі в барабані і поклав револьвера у кишеню "насіпом". В землянці, де Чайка спав з іншими "халуями", лишилася кобура з шнуром, якого ніби причеплено до револьвера.

План був такий: над вечір, як покличуть капітана обідати на батарею, а про це Чайка сам передає телефоністам, вийде він назустріч Постоеву і в тому місці, де перед редутом № 16 у бальці поплуталась ліщина, він застрелить капітана.

Нетерпляче Чайка чекав вечора, а як, нарешті, передали капітанові, що його очікує обід, вийшов з батареї, тримаючи в кишені спітнілою рукою револьвера.

Чайка сходив у лощину, од нервового напруження зціпивши зуби.

На фронті лунали поодинокі вибухи.

Дійшовши до низу лощини, він зупинився. Вгорі, з боку редуту з'явився силует людини.

"Він"! подумав Чайка і витяг револьвера з кишені.

Чоловік не йшов, а біг по схілові гори і, коли він наблизився, Чайка впізнав Семена. Він був без шапки, з чола стікала чорна смужка крові, а правою рукою тримався за голову.

—Що таке, Сеньо?

—Поранено! промовив тремтячим голосом Голубенко і одвів од голови закривавлену руку.

—А капітан? з напруженою тривогою запитав Чайка. Рука добою тиснула револьвера.

—Капітанові... голову одірвано!., і Семен побіг далі на батарею.

Чайка скам'янів. Револьвер випав з руки. Ні думок, ні чуття.

Тільки якась невимовна порожнеча.

І раптом відкілясь з глибини піднявся шквал скаженої люті, що вилилася в дивовижній лайці, в якій редут № 16 було сплутано і з богом, і з матір'ю, і з гробовою дошкою, і з вірою, і з кров'ю. А як останні слова затихли у пустельній лощині, Чайка безсило сів на землю край стежки, що вела до редуту № 16 і, гірко, по-дитячому заплакав...